

MAO'S

CULTURELE REVOLUTIE

Over de nog steeds voelbare impact van het maoïsme

Vijftig jaar geleden besloot Mao Zedong dat hij vóór zijn overlijden een onuitwisbaar stempel op het door hem 'bevrijde' China moest drukken. Hij zag zichzelf als een revolutionair van het kaliber Lenin en Stalin. Een diepgaande verandering van de Chinese maatschappij zou het maoïsme stevig verankeren. De Grote Proletarische Culturele Revolutie bleek al snel een onbeheersbaar monster, dat tot op de dag van vandaag zijn sporen heeft nagelaten.

De tieners en studenten die als leden van de Rode Garde korte metten maakten met alles wat herinnerde aan het oude, 'burgerlijke' China, zijn nu zestigers die vaak vol schaamte terugkijken op hun jeugd. Een enkeling durft het aan met buitenlandse journalisten te praten over die tijd, in een land waar de controle nog steeds verstikkend is. Nog altijd blijkt het voor velen onmogelijk de verantwoordelijkheid voor de rampen die het land troffen bij de partijtopy te leggen: een erfenis van de vergaande indoctrinatie die tijdens de Culturele Revolutie tot een hoogtepunt kwam.

LEREN VAN BOEREN

In *NRC Handelsblad* van 21 mei 2016 stond een interview met zes oudere Chinezen, twee dames en vier heren, die in 1966 tieners waren en elkaar van school kenden.¹ Toen Mao de jeugd opriep tot vernietiging van alles wat nog 'bourgeois' was, stortten ook zij zich enthousiast in het avontuur, dat miljoenen doden zou kosten: 1,7 miljoen volgens de Partij, 8 miljoen volgens sommige historici. Het ging hun vooral om de spanning van met elkaar iets groots ondernemen; bovendien wilden ze geen van allen buiten de groep vallen. Dat leidde ertoe dat een favoriete lerares, een beste vriend, zelfs de moeder van een van hen werden bespuugd en gemarteld, wreedheden die het zestal nog altijd achtervolgen. Toen na twee jaar het leger de opdracht kreeg de orde te herstellen, werden de rebellerende jongeren naar het platteland gestuurd om 'te leren van de boeren'. De zes moesten onder extreme omstandigheden werken op collectieve boerderijen in een uithoek van het land. Pas na twaalf jaar konden ze terugkeren naar Shanghai, waar de belaagde moeder inmiddels was overleden. Tienduizenden anderen kregen nooit toestemming het platteland te verlaten. Verwerking is moeilijk in een land dat de deur naar het verleden in het slot heeft gegoooid, daar zijn deze zestigers het over

eens. Dat van overheidswege niet over de Culturele Revolutie wordt gesproken, maakt het gevaar van een nieuwe persoonlijkheidscultus reëel, vindt een van hen. Nu blijkt hoezeer China nog in de greep van het totalitarisme verkeert: vier dagen na het interview werd de gesprekspartners te verstaan gegeven dat de staatsveiligheidsdienst meeluisterde en op het punt stond in te grijpen.

HUMANITAIRE RAMP

Het omvangrijke boek *De Culturele Revolutie. Een volksgeschiedenis 1962-1976* van Frank Dikötter staat (onder meer) vol ooggetuigenverslagen van voormalige Rode Gardisten. Het verschijnen van dit boek in de huidige vorm, een 'volksgeschiedenis', was alleen mogelijk doordat pas de laatste paar jaar informatie beschikbaar is gekomen over de 'gewone' Chinezen die de grillen van voorzitter Mao al of niet doorstonden. Dikötter heeft gebruikgemaakt van archiefdocumenten als rapporten, statistieken en brieven die voor het eerst de omvang van het leed onomstotelijk aantonen. En die omvang is verbijsterend. In een gigantisch land als China is het haast onvermijdelijk dat centraal aangestuurde acties massale gevolgen hebben, maar zelfs met dat in het achterhoofd zijn de cijfers waarmee Dikötter de lezer bijna achtteloos om de oren slaat nauwelijks te bevatten. ▶

Nicole van der Steen
is redacteur van Kleio.

¹ www.nrc.nl/nieuws/2016/05/21/mao-leeft-ons-misleid-1619821-a993117.

Links: Het Rode Boekje en buttons van Mao. Foto: Guangsong Chen/Alamy. Onder: Illustratie van de Rode Gardisten op de cover van een schoolboek uit 1971.

De aantallen dode, uitgehongerde en voor altijd naar het platteland verbannen Chinezen, de hectares permanent verwoeste landbouwgrond, de waarde van zinloos verspilde grondstoffen en vernietigd cultureel erfgoed; dat China daarvan nog redelijk heeft kunnen herstellen mag bijna een wonder heten.

De Grote Proletarische Culturele Revolutie ging van start toen Mao op 1 augustus 1966 een groep scholieren, die zichzelf de Rode Garde noemde, zijn steun toezegde bij het bestrijden van mensen uit de 'verkeerde klassen'. Een aantal van zijn besluiten in de jaren ervoor lopen achteraf gezien al vooruit op wat de voorzitter van plan was.

'MAO BLEEK EEN VOORSTANDER VAN SPIEKEN EN IN SLAAP VALLEN TIJDENS DE LESSEN'

De Honderd Bloemen-campagne had in 1957 niet opgeleverd wat hij had verwacht: in plaats van lof voor zijn persoon – kort daarvoor door de Partij van zijn voetstuk gehaald – klonken steeds meer geluiden voor democratie en tegen de almacht van de Communistische Partij. Gekwetst gooide hij het roer om. Iedereen die zich kritisch had geuit werd als 'conservatief' weggezet, honderdduizenden intellectuelen werden gedeporteerd en tot dwangarbeid veroordeeld. De Grote Sprong Voorwaarts die daarna werd gelanceerd liep uit op een humanitaire ramp, die in drie jaar tijd tientallen miljoenen mensen het leven kostte.

Hiernaast:
Mao Zedong.
Boven: Mao's rechterhand Lin Biao,
foto genomen tussen 1925 en 1930.

ONDERWIJS OP DE SCHOP

In januari 1962 was de steun voor Mao binnen de Partij tot onder het minimum gedaald, al durfde niemand hem dat recht in het gezicht te zeggen. Mao was echter op de hoogte van de verwijten die men hem maakte en vreesde meer dan ooit de controle te zullen verliezen. In de Sovjet-Unie had Nikita Chroesjtsjov inmiddels de destalinisatie in gang gezet en besloten dat de klassenstrijd wel gestreden was. Mao zag dit als verraad aan zijn grote voorbeeld Stalin en beschuldigde de nieuwe leider van revisionisme. Eind 1964, nadat Chroesjtsjov door het Politbureau was afgezet, kreeg een Chinese delegatie in het Kremlin het advies Mao weg te werken. De toch al paranoïde voorzitter maakte zich nu ernstige zorgen dat een van zijn medewerkers van het eerste uur zijn plaats wilde innemen, of erger nog, zijn levenswerk wilde vernietigen. In een brief aan zijn rechterhand Lin Biao, later bekend geworden als het 'Bevel van 7 mei', schetste hij in mei 1966 een totalitaire staat waarin de gehele maatschappij militair georganiseerd zou worden. Direct hierna vielen de eerste slachtoffers binnen de Partij. Wie door Mao gewantrouwd werd, werd beschuldigd van het 'inslaan van de kapitalistische weg' danwel 'China's Chroesjtsjov' of 'vertegenwoordiger van de bourgeoisie' genoemd; de ergste verwijten die een oude revolutionair konden treffen. In het partijorgaan *Volksdagblad* verschenen artikelen met beschuldigingen tegen hoge partijleden. Mao stelde een groep medewerkers samen, met daarin ook zijn vierde echtgenote Jiang

Qing, die de koers van de Culturele Revolutie zou gaan bepalen. Kunst en literatuur in alle denkbare traditionele en westerse vormen waren nu verdacht: wie daar nog aan hechtte moest wel contrarevolutionair zijn. De groep publiceerde op 1 juni 1966 een artikel waarin de bevolking werd opgeroepen 'alle monsters en demonen te verdrijven', waarmee intellectuelen in alle regionen van de samenleving werden bedoeld. Een poster in de universiteit van Beijing, waarop het universiteitsbestuur werd beschuldigd van revisionisme, veroorzaakte een golf van agressieve teksten van scholieren en studenten tegen hun docenten.

Juist de jongeren voelden zich door Mao aangesproken. De voorzitter had al in februari 1963 duidelijk gemaakt dat hij vond dat het gehele onderwijssysteem op de schop moest. Mao bleek een voorstander van spieken en in slaap vallen tijdens de lessen; tentamenvragen moesten van tevoren bekend worden gemaakt en de burgerlijke intellectuelen die de scholen bevolkten, moesten het veld ruimen. Scholieren kregen nu de taak muurkranten te maken waarin zij werden veroordeeld als 'leden van de Zwarte Bende'. De scheldkanonnades op de posters vormden de opmaat naar fysiek geweld. Docenten werden publiekelijk vernederd met grote zotskappen op hun hoofden en borden om hun nek waarop hun misdaden vermeld stonden. Ze werden bespuugd, geduwd, geslagen en geschopt; steeds vaker moesten de slachtoffers mishandelingen bekopen met levenslange invaliditeit of de dood.

ROOD GEBOREN

De Rode Garde was alleen toegankelijk voor kinderen uit de juiste klasse: ze moesten van proletarische afkomst zijn. Wie 'rood geboren' was, dus kind van revolutionaire ouders, hoefde niets meer te bewijzen. Kinderen van 'landheren' of 'kapitalisten' werden buitengesloten, uitgesloten en in het openbaar vernederd. Door de regering gestuurde 'werkploegen' vuurden de Rode Gardisten aan de klassenstrijd voort te zetten. Op speciale bijeenkomsten werden vermeende klassenvijanden gedwongen hun misdaden te bekennen. Mao zelf zag het van een afstand aan, maar toen de werkploegen ook grote aantallen 'conservatieve' leerlingen en studenten arresteerden, greep de voorzitter in. De werkploegen werden ter verantwoording geroepen en Mao betuigde zijn steun aan de Rode Gardisten. Zijn uitspraak 'Het is juist te rebelleren!' kreeg vleugels onder de groepen inmiddels militante scholieren. Tijdens een bijeenkomst op het Tiananmenplein, waar meer dan een miljoen jongeren zich hadden verzameld om Mao

in persoon te zien, kreeg hij een armband van de Rode Garde. Hiermee bleken enkele van zijn naaste medewerkers effectief op een zijspoor gezet: de tijd was rijp voor een Mao-cultus.

De persoonsverheerlijking van Mao begon met de verspreiding van zijn verzamelde uitspraken, die sinds 1964 waren gebundeld voor gebruik door het Volksbevrijdingsleger. Het leger bepaalde dat het *Rode Boekje* in grote aantallen moest worden herdrukt, in zakformaat en met een rode plastic kft, om elke Chinees van een exemplaar te voorzien. Daarvoor moesten nieuwe fabrieken voor papier, inkt en plastic worden gebouwd, werd het drukken van niet-revolutionaire lectuur wegens papierschaarste opgeschort en de productie van plastic gebruiksvoorwerpen aan banden gelegd. Rode Gardisten begonnen de citaten van Mao te pas en te onpas te declameren en via luidsprekers over de bevolking uit te storten. Razend populair werden ook posters en gebruiksvoorwerpen met zijn portret, terwijl de vraag naar Mao-speldjes zo hysterisch werd dat voor de productie (tientallen miljoenen per maand) kostbaar aluminium moest worden onttrokken aan de zware industrie. In 1969, toen de staat vijf miljard speldjes leverde, greep Mao zelf in met de wanhopige uitroep: 'Geef me mijn vliegtuigen terug!'

Kaart van Beijing, 1968. Tijdens de Culturele Revolutie werden de straten van Beijing herbenoemd. Zo werd Beihai Park het 'Arbeider-Boer-Soldaat Park' en Taijichangstraat werd de 'Weg van de Eeuwige Revolutie'. De meeste namen werden later weer vervangen door de oude.

VERPLICHT CREMEREN

De Rode Gardisten, die zich als strijders van Mao beschouwden, hulden zich vanaf augustus 1966 in provisorische militaire kleding en voelden zich door niets of niemand meer geremd om hun zucht naar actie uit te leven. De 'Kleine Groep voor de Culturele Revolutie' reisde rond en gaf overal te ►

kennen dat het mishandelen van 'slechte mensen' verdedigbaar was. Hoe breder de Culturele Revolutie om zich heen greep, hoe meer het geweld uit de hand liep. Vaak ontardden de publieke vernederingen in executies zonder enige vorm van proces. Er vielen dodelijke slachtoffers onder leraren, professoren en andere intellectuelen, maar ook onder willekeurige burgers, die allemaal tot de 'Zwarte Bende' zouden behoren, soms met honderden tegelijk. Zelfs kinderen werden doodgemarteld als hun ouders en grootouders fout werden bevonden. Rapporten die over de vaak gruwelijke moorden werden uitgebracht, vonden bij de regering geen gehoor; die gaf de politie zelfs expliciet opdracht de Rode Gardisten hun gang te laten gaan. Eind september 1966 waren alleen al in Beijing minstens 1.770 mensen omgekomen.

'BEGRAFENISSEN WAREN ALS BURGERLIJK VERSCHIJNSEL VOORTAAN VERBODEN, CREMATIE WAS NU VERPLICHT'

De agressie van jongeren in het hele land keerde zich tegen de gewone burger na de oproep van Lin Biao om 'alle oude ideeën, de oude cultuur, de oude tradities en oude gebruiken van de uitbuitende klasse' te vernietigen. Mensen met trendy kleding, hoge hakken en hippe kapsels werden op straat aangevallen, kleermakers- en bloemenwinkels werden vernield, luxeartikelen weggegooid. Boeken werden verbrand, oude gebouwen en monumenten vernietigd en talloze grafstenen stukgeslagen. Begrafenissen waren als burgerlijk verschijnsel voortaan verboden, crematie was nu verplicht. De huizen van 'leden van de verkeerde klasse' werden geplunderd en alles van waarde werd kapotgeslagen of in beslag genomen. Een groot deel van de buit verdween in de zakken van de Rode Gardisten, om nog maar te zwijgen over de leden van de Kleine Groep voor de Culturele Revolutie, die in deze periode persoonlijke kunst- en antiekcollecties opbouwden. Toen eind 1966 een team specialisten op pad werd gestuurd om te redden wat nog te redden viel, waren honderdduizenden bronzen en porseleinen objecten vernietigd en lagen miljoenen zeldzame boeken te beschimmelen in opslagruimtes.

ZELFMOORD

Op 31 augustus riep Mao, beducht voor plaatselijke partijleiders met te veel macht, de Rode Gardisten op deze 'kapitalistische-weggers' overal in het land te bestrijden. Reizen zou gratis zijn, en dorpsbewoners op het straatarme platteland waren verplicht voor gratis voedsel en onderdak te zorgen. In een mum van tijd raakten de Rode Gardisten uit

Beijing slaags met groepen die de kant van de provinciale machthebbers kozen. Ondertussen reisden honderden delegaties jongeren uit het hele land naar Beijing om een glimp van Mao op te vangen. Ze weigerden te vertrekken vóór dat gelukt was. Uit pure nood werden steeds massalere bijeenkomsten georganiseerd, waar Mao in een open jeep werd rondgereden. Overvolle treinen en vervuilde slaapzalen maakten de chaos compleet. Tot overmaat van ramp brak onder de jongeren een meningitis-epidemie uit, die zich razendsnel verspreidde in de steden langs het spoor. Door gebrek aan coördinatie en financiële middelen werd de ziekte nauwelijks bestreden. Halverwege 1967 waren 160.000 patiënten overleden.

Na meer dan een jaar van gewapende conflicten tussen verschillende rebellerende facties besloot Mao in juli 1968 dat het genoeg was geweest. De Rode Gardes werden opgeheven en bestraft; in december van dat jaar beval de voorzitter dat de stadsjeugd op het platteland moest worden heropgevoed. Tussen 1968 en 1980 werden rond de zeventien miljoen jongeren uit de steden verbannen. In de systematisch uitgehongerde communes en dorpen waar ze werden tewerkgesteld heerste al schaarste aan alles, sinds de graanoogst grotendeels werd geconfiscieerd om de steden te bevoorraden; de komst van de verwende jongens en meisjes

Mao Zedong,
foto uit 'het Rode
Boekje', ca. 1950.

maakte het er niet beter op. Terugkeren naar de stad was met een plattelandsregistratie, die levenslang gold, zo goed als onmogelijk. De verhalen over de honger, de kou en het extreem zware, vaak zinloze werk zijn huiveringwekkend. Veel jongeren bezweken eraan of pleegden zelfmoord.

SCHADUWECONOMIE

Na de rampzalige jaren zestig herstelde de economie zich in eerste instantie niet in de structureel bevoorrechte steden, maar op het platteland, waar koppigheid en inventiviteit de bewoners decennialang hadden geholpen de ene na de andere campagne uit Beijing te overleven. Er bestond een levendige handel in van alles en nog wat, zonder dat de staat daar enige invloed op kon uitoefenen. Dikötter geeft een bijna vermakelijke beschrijving van de schaduw economie van het communistische China, waar het kapitalisme al die tijd gewoon bleef bestaan. Over het precieze einde van de Culturele Revolutie zijn de meningen verdeeld: misschien was dat in 1968, toen Mao zelf de Rode Gardes opriep hun activiteiten te staken. In 1971 verongelukte de inmiddels door Mao gewantrouwde Lin Biao onder verdachte omstandigheden, na jaren de Revolutie te hebben aangestuurd. Mao zelf overleed in 1976, waarna de klik rond zijn echtgenote Jiang Qing werd gearresteerd. Toen pas kon de balans van jarenlange kaalslag worden opgemaakt: de vernietiging van het onderwijs met als gevolg een hele generatie onopgeleiden, de verwoesting van het eens vruchtbare platteland en van veel kwetsbare natuur, een ontworpen economie en miljoenen slachtoffers, waaronder vele tienduizenden hongerdoden, waren de trieste resultaten van Mao's grootheidswaan.

FOTOBOEK

Van de duistere kanten van deze episode zijn sinds 1988 foto's beschikbaar, die tot die tijd angstvallig verborgen werden gehouden. De Chinese fotjournalist Li Zhensheng reisde van 1964 tot 1976 rond om de Culturele Revolutie vast te leggen, in opdracht van de krant *Heilongjiang Daily*. De rode armband die hij droeg, herkenningsteken van de Rode Gardisten, hielp hem toegang te krijgen tot de plaatsen waar de 'klassenvijanden' werden vernederd, gemarteld en vermoord. Omdat alleen de 'positieve' beelden van de Culturele Revolutie mochten worden gepubliceerd, verborg hij de negatieven van de gruwelijke uitwassen die hij vastlegde onder de vloer van zijn appartement. In 2003 gaf Li een prachtig fotoboek uit met al deze beelden, waarop in 2008 een reizende tentoonstelling werd gebaseerd. De foto's van Li zijn inmiddels iconisch en worden op talloze plaatsen gebruikt om de Culturele Revolutie te illustreren. ■

RED-COLOR NEWS SOLDIER. Li Zhensheng (Phaidon, Londen/New York 2003), € 39,95

VERDER LEZEN

- FRANK DIKÖTTER, *De Culturele Revolutie. Een volksgeschiedenis 1962-1976* (Houten, 2016).
- OSCAR GARSCHAGEN, 'Mao heeft ons misleid' in: *NRC Handelsblad*, Het Grote Verhaal (21 mei 2016) p. 26-29.
- JUNG CHANG en JON HALLIDAY, *Mao. Het onbekende verhaal* (Amsterdam, 2005).
- JUNG CHANG, *Wilde Zwanen. Drie dochters van China* (Amsterdam, 1992).
- *Quotations from Chairman Mao Tse-Tung* (het Rode Boekje). December 1966.
- www.marx2mao.com/PDFs/QCM66.pdf.

Links: Mao en Jiang Qing, ca. 1946. Onder: De oude cultuur moest worden vernietigd, Lin Biao noemde dit de 'vier ouden': tradities, cultuur, gebruiken en ideeën. Veel historische overblijfselen moesten het ontgelden, zoals deze boeddha-beelden.